

بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی) دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع)

زهرا نعمت‌اللهی^۱، امیر حمزه فرج‌اللهی^۲، محمدحسین میرجلیلی^۳، حسین مومنی فرد^۴

چکیده

مسئله این پژوهش سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه امام علی (ع) و عوامل مؤثر بر میزان آن است. جامعه آماری در این پژوهش ۷۰۰ نفر و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۲۵۰ نفر تعیین شده است. سرمایه اجتماعی دانشجویان کمیت و کیفیت روابط اجتماعی آنها در دانشگاه است که سه بُعد مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی برای آن در نظر گرفته شد. پس از بررسی نظریات مطرح شده در زمینه موضوع مورد مطالعه و همچنین جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها چنین استنتاج می‌شود که عواملی چون تعلقات تاریخی، تعهدات فرهنگی و میزان اعتقاد به دین از جمله عواملی هستند که در میزان انسجام، اعتماد و مشارکت اجتماعی دانشجویان تأثیر گذارند. به طور کلی یافته‌های حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که هرچه میزان تعلقات تاریخی، تعهدات فرهنگی و اعتقادات دینی دانشجویان افزایش یابد، به نسبت میزان اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی و در کل سرمایه اجتماعی دانشجویان در امور مربوط به یگان، تیپ و به طور کلی دانشگاه افزایش می‌یابد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعهدات فرهنگی، تعلقات تاریخی.

۱- کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی

۲- دانشجوی دکتری هوافضا و مدرس دانشگاه افسری امام علی (ع)

۳- عضو هیئت علمی دانشگاه افسری امام علی (ع)

۴- مدرس و عضو هیئت علمی دانشکده فرماندهی و ستاد

مقدمه و بیان مسئله

سرمایه اجتماعی به طور کلی بر روابط میان انسان‌ها تمرکز دارد. روابطی که در تمام لحظات زندگی روزمره و در طول عمر انسان‌ها، جریان دارد و رفتار و نگرش آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین لحاظ، سرمایه اجتماعی در هر جایی حاضر است؛ چه در رفتار با نزدیکان و دوستان در خانه و مدرسه، دانشگاه و چه در رفتار با همکاران و آشنایان در محل کار و تحصیل، و چه در رفتار با مردم در جامعه. به طور کلی سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای موجود در سیستم اجتماعی است که موجب ارتقای همکاری اعضای آن جامعه شده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادل و ارتباطات می‌شود (وحیدا و دیگران، ۱۳۸۲: ۶۷). بدین ترتیب ادبیات سرمایه اجتماعی، تا به حال علاوه بر طراحی نظری این مفهوم، در پی آن بوده که اهمیت این روابط را از لحاظ تجربی نیز به اثبات رساند. به طور کلی کیفیت و کمیت روابط اجتماعی جوانان، تعیین کننده فرصت‌های آینده آنان در زمینه‌های گوناگون زندگی خواهد بود. پیوندهای اجتماعی افراد، آنان را در موقعیت‌هایی قرار می‌دهد و سبک زندگی خاصی را به آنان پیشنهاد می‌کنند. بنابراین بررسی چگونگی این روابط با استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی و نیز عوامل تعیین کننده آنان دارای اهمیت بالایی در حوزه جامعه‌شناسی جوانان است. همچنین امروزه سرمایه اجتماعی، نقشی بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها و جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی، انسجام بخش میان انسان‌ها و سازمان‌هاست. در غیاب سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند و بدون سرمایه اجتماعی، پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی، ناهموار و دشوار می‌شود (پانتام، ۲۰۰۰). همان‌طور که بیان شد سرمایه اجتماعی نقش مهمی در توسعه اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در کشور دارد. از این رو شناسایی عوامل مؤثر در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی اهمیت بسزایی دارد. به طور کلی یکی از مهمترین عوامل تأثیر گذار بر سرمایه اجتماعی افراد، عواملی مثل دینداری، تعهدات فرهنگی و تعلقات تاریخی است (همان:

۳۸). بر این اساس افراد متعددی از دین به عنوان عامل موجد سرمایه اجتماعی یاد نموده‌اند. به گفته وبر: «مذهب می‌تواند شبکه اعتمادی در بین افراد ایجاد کند که برای روابط تجاری و اقتصادی ضروری است» (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۵۳). فوکویاما نیز از دین، تعهدات فرهنگی و تعلقات تاریخی به عنوان یکی از منابع سرمایه اجتماعی یاد می‌کند (کتابی و دیگران، ۱۳۸۳: ۱۷۵). طبق بررسی‌ها و مطالعات انجام شده ایجاد حس همدلی و همبستگی و انسجام از جمله کارکردهای دینداری در جامعه است؛ زیرا ادیان با قبول مرزبندی‌ها و تمایزات منشأ همبستگی و همدلی‌اند و با افزایش میزان هویت دینی بین افراد جامعه، میزان حضور مردم به طور جمعی افزایش می‌یابد. مثلاً با شرکت در هیات‌های عزاداری و تشکیل صندوق‌های خیریه وجود احساس همدلی، اعتماد و مشارکت افراد افزایش می‌یابد. بنابراین سرمایه اجتماعی به منزله زنجیره‌ای از اعتماد، مشارکت و انسجام نظام هدفمندی را شکل می‌دهند و انسان‌ها را در جهت دستیابی به هدف‌های ارزشمند هدایت می‌کند (اکبری، ۱۳۸۳: ۵۰). از این‌رو شناخت عوامل مؤثر در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی می‌تواند در گسترش ابعاد سرمایه اجتماعی کمک می‌کند و موجب افزایش عملکرد اجتماعی افراد در جامعه شود. بر این اساس پژوهش حاضر در پاسخ به دو سوال کلی انجام شده است:

۱- میزان سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه امام علی (ع) چقدر است؟

۲- چه عواملی بر میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان تأثیر دارد؟

ضرورت تحقیق

امروزه سرمایه اجتماعی نقشی بسیار مهمتر از سرمایه فیزیکی و انسانی در جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی انسجام بخش میان انسان‌ها و سازمان‌هاست. از این‌رو در غیاب سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند و بدون سرمایه اجتماعی پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی ناهموار و دشوار می‌شود. با توجه به اینکه دانشجویان مهمترین سرمایه‌های انسانی و آینده‌سازان کشور هستند، وقتی که سرمایه اجتماعی و ابعاد آن در بین

دانشجویان تشکیل و گسترش می‌یابد، سبب می‌شود که دانشجویان تلاش گسترده‌ای را برای توسعه همه‌جانبه کشور انجام دهند. همچنین آگاهی و اطلاع از میزان سرمایه اجتماعی آنان و دانستن نوع ارتباط آنان با یکدیگر برای هر نوع برنامه‌ریزی اجتماعی و فرهنگی آنان لازم و ضروری است. لذا نیاز است که در این زمینه تحقیقاتی اجرا گردد تا وضعیت سرمایه اجتماعی در بین این گروه مشخص گردد. بدین ترتیب بررسی این ارتباط در جریان تحقیق حاضر، می‌تواند عملکرد بخش‌های مهمی از این دانشگاه را تحت تأثیر قرار دهد و سبب برنامه‌ریزی‌هایی در جهت ارتقای سرمایه اجتماعی با تکیه بر عنصر هویت دینی شود؛ به خصوص اینکه دانشگاه افسری امام علی^(ع) نسبت به دیگر مراکز آموزشی، رسالت بزرگ‌تری در پرورش افراد معتقد، مشارکت‌جو و قابل اعتماد برای کشور عزیزمان ایران را بر عهده دارد.

پیشینه پژوهش

در رابطه با این موضوع تحقیقات چندی انجام شده است که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

فیروزآبادی (۱۳۸۵) در تحقیقی با عنوان فراتحلیل عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی اشاره می‌کند که از میان عوامل تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی، تعهد دینی همبستگی مستقیم و معناداری با سرمایه اجتماعی دارد.

محمد میثم کریمی (۱۳۸۶) نیز تحقیقی را با عنوان اندازه‌گیری سطح سرمایه اجتماعی با تأکید بر عنصر اعتماد اجتماعی انجام داده است. بر اساس نتایج کلی این پژوهش ملاحظه می‌شود که چهار بعد اعتماد از شش بعد آن مربوط به اعتماد اجتماعی می‌شود و شامل اعتماد به دوستان، اعتماد به نهادهای غیر رسمی، اعتماد به نهادهای رسمی و اعتماد به مشاغل اجتماعی در بین دانشجویان در وضعیت نامطلوب است. همچنین اعتماد دانشجویان به خود و خانواده نشان‌دهنده میزان اعتماد بالای دانشجویان به این دو سطح است.

همچنین حبیب زاده (۱۳۸۲) در تحقیقی با عنوان بررسی هویت ملی و دینی جوانان و تأثیر آن بر مشارکت سیاسی و اجتماعی بیان می‌کند که برای بالا بردن میزان مشارکت سیاسی اجتماعی جوانان باید هویت ملی-دینی جوانان تقویت شود و نیز چنین ملاحظه گردید که جوانانی که از پایگاه اقتصادی-اجتماعی بالاتری برخوردار بودند، میزان مشارکت سیاسی-اجتماعی آنها ضعیف تر بود. (منصورنژاد، ۱۳۸۵: ۱۷۷)

«رابرت فوربی»^۱ و دیگران نیز در سال (۲۰۰۶) در کتاب *ایمان به عنوان سرمایه اجتماعی* به بررسی نقش ایمان در ارتباط با تمایزات بین گروه‌ها پرداخته‌اند (فوربی و دیگران: ۲۰۰۶). «برندا اونیل»^۲ در مطالعه خویش با عنوان *جنسیت، مذهب، سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی بر تعهدگرایی مذهبی به عنوان یک عنصر سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی میان زنان آمریکایی* تأکید می‌کند. وی همچنین به بررسی رابطه میان مشارکت زنان در سازمان‌های مذهبی و ایجاد سرمایه اجتماعی پرداخته است. در نهایت یافته‌ها نشان می‌دهند که تعهد مذهبی زنان می‌تواند بر توسعه و افزایش سرمایه اجتماعی کمک کند. (موحد و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۶۷)

مفهوم سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی از جمله مفاهیم مدرن است که در گفتمان علوم اجتماعی و محافل سیاسی معاصر در سطوح مختلف استفاده شده است. در کلی‌ترین سطح، سرمایه اجتماعی موضوعاتی اعم از شدت و کیفیت روابط و تعاملات بین افراد و گروه‌ها، احساس تعهد و اعتماد دوجانبه نسبت به هنجارها و ارزش‌های مشترک را شامل می‌شود و به عنوان یک حس تعلق و همبستگی، پایه مهم پیوستگی اجتماعی در نظر گرفته می‌شود (بهزاد، ۱۳۸۱: ۴۴). بر این اساس سرمایه اجتماعی ناظر بر بازگشت دوباره اخلاق و مضامینی مانند اعتماد، مشارکت، همکاری، پیوند اجتماعی به جامعه است که همه بیانگر توجه دوباره به این موضوع است. نظریه سرمایه اجتماعی در حقیقت در

1 -Furbey.

2 -Brenda O Neill

یک جمله ساده خلاصه شد: «روابط مهم است»؛ یعنی انسان‌ها با ایجاد ارتباط با یکدیگر و تلاش برای حفظ و تداوم آن، قادر خواهند بود با همدیگر کار کرده و به اهدافی دست یابند که اگر به تنهایی کار می‌کردند یا موفق نمی‌شدند و یا به سختی می‌رسیدند و این بدین معنی است که هرچه مردم بیشتری را بشناسیم و با آنان در بینش و نگاه مشترک باشیم در سرمایه اجتماعی ثروتمندتر هستیم (فیلد، ۱۳۸۵: ۱). از نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده است و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد (فوکویاما، ۱۹۹۵: ۵). همچنین از نظر جان فیلد سرمایه اجتماعی به مشخصات اجتماعی چون اعتماد، معیارها و شبکه‌ها اطلاق می‌شود که می‌توانند با تسریع فعالیت‌های هماهنگ شده، کار جامعه را بهبود بخشد (جان فیلد، ۱۳۸۶: ۴۸). از دیدگاه گیدنز نیز، عدم ادغام اجتماعی (نوعی سرمایه اجتماعی) شرایطی است که جامعه بر اثر مجموعه‌ای از محرومیت‌ها و ناکامی‌ها برای فرد یا گروه‌های خاصی فراهم می‌کند که مانع فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی می‌شود. عدم ادغام، فرایند چند بعدی و پیچیده است که با نبود و یا کمبود قوانین حمایتی، شرکت در فعالیت‌های اقتصادی، مشارکت‌های مدنی، فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی و اجتماعی همراه است. از نظر وی، طرد شدن و حاشیه‌نشینی برخی افراد سبب می‌شود که آن افراد نسبت به سایر افراد جامعه خود را در معرض بزه دیدگی و خشونت قرار دهند (گیدنز، ۲۰۰۱: ۶۹۹). در مجموع از نظر گیدنز، سه بعد سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی) را می‌توان در کاهش یا افزایش میزان سرمایه اجتماعی مؤثر دانست.

ابعاد سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی از سه بعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی تشکیل شده است که در زیر به توضیح هر یک پرداخته می‌شود.

الف) اعتماد اجتماعی

مفهومی است که در فرایند روابط اجتماعی بین افراد و سازمان‌های اجتماع با همدیگر تبلور می‌یابد. اعتماد احساس روابط اجتماعی است و رابطه مستقیم با میزان روابط اجتماعی دارد. بدین صورت که هر چه میزان اعتماد اجتماعی میان افراد و گروه‌ها و سازمان‌های اجتماعی به جامعه بیشتر باشند، به همان میزان روابط اجتماعی از شدت، تنوع، ثبات و پایداری بیشتری برخوردار است. لذا اعتماد اجتماعی نتیجه تعاملات اجتماعی موجود و گروهی انجمن‌ها و فعالیت‌های اجتماعی است، به خصوص اگر این اعتماد از حد مرزی به سطح اجتماعی انتقال یابد، به عنوان یک سرمایه با ارزش تلقی می‌شود. فوکویاما از اعتماد به مشابه شاخصی برای بیان سرمایه اجتماعی در معنای ارزش‌های جمعی شبکه‌های اجتماعی و اخلاق فرهنگی که بنیاد رشد و ثبات اقتصادی را تشکیل می‌دهند، استفاده می‌کند؛ به عبارت دیگر از نظر او اعتماد انتظاری است که از یک اجتماعی برخوردار از رفتار منظم، دارای روابط دوستانه و مبتنی بر تعاون و مشارکت بر می‌خیزد. (کارکنان، ۱۳۸۸: ۲۱۵ و ۲۱۶)

ب) مشارکت اجتماعی

مشارکت اجتماعی در یک تعریف کلی عبارت است از شرکت فعال و سازمان یافته افراد و گروه‌های اجتماعی در امور اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و ... جامعه است به گونه‌ای که:

- ۱- حداکثر قدرت جمعی از طریق بسیج همه امکانات و قوای جمع حاصل آید.
- ۲- این قدرت جمعی در راستای نیل به مصالح، علایق و منافع جامعه جهت‌گیری شود.

۳- از طریق مشارکت همه جانبه افراد و گروه‌های اجتماعی، پیوندهای و انسجام اجتماعی استحکام یابد.

۴- امکان بلوغ و شکوفایی استعدادها و تکامل و توسعه فردی و اجتماعی فراهم آید. (همان)

نظریه‌های مشارکت به این امر می‌پردازند که چرا بعضی گرایش بیشتری به مشارکت دارند و بعضی میل کمتری دارند؟ در این رابطه دو نوع نظریه وجود دارد:

۱- نظریه‌هایی که از دیدگاه شناختی و ریشه در اندیشه‌های ماکس وبر دارد. در این نظریه‌ها به سیستم اعتقادات، باورها، گرایش‌ها و اندیشه‌های فرد تاکید می‌شود. فرضیه مهم این نظریه عبارت از این است که اگر مشارکت به عنوان یک کنش اجتماعی در نظر گرفته شود، این کنش برخاسته از وجوه فرهنگی هر جامعه است و تحت عناصر گوناگون موجود در سیستم فرهنگی جامعه است. لذا تصور و پنداشت و نوع عقیده و نظر فرد از مشارکت در میزان مشارکت فرد مؤثر است. در واقع هنگامی که میزان مشارکت فرد یا تمایل فرد برای مشارکت در جامعه کم است، ریشه آن در سیستم دیدگاه‌های جامعه و فرد در ارتباط با فرهنگ، باورها و تصویری که فرد به محیط پیرامون خود دارد، بر می‌گردد. یعنی یک نوع بی‌قدرتی و احساس بی‌قدرتی در فرد به وجود می‌آید که خود عامل مهم برای کاهش مشارکت افراد است. افرادی که احساس بی‌قدرتی می‌کنند، اعتماد به نفس خود را نیز از دست می‌دهند و احساس می‌کنند که حضور و عدم حضور آنها در فرایندهای اجتماعی، تأثیری ندارد. لذا در عرصه اجتماع کمتر فعالیت مشارکتی دارند.

۲- دسته دوم نظریه‌ها بر جنبه رفتاری تاکید دارند و به سود و زیان مشارکت می‌پردازند؛ یعنی پاداش‌ها و مجازات‌هایی که در قبال انجام یک رفتار نصیب یک شخص می‌شود تعیین کننده ادامه رفتار او و میزان مشارکت او است. به عبارت دیگر برای این افراد این امر مهم است که در قبال انجام دادن رفتار و یا مشارکت، جامعه

چقدر آنها را تنبیه می‌کند، یا پاداش می‌دهد. لذا این نوع مشارکت‌ها در حیطه نظریات مبادله و روان‌شناسی اجتماعی جای می‌گیرند.

ج) انسجام اجتماعی

انسجام اجتماعی به معنای آن است که گروه وحدت خود را حفظ کند و با عناصر وحدت بخش خود، تطابق و هم‌نوایی داشته باشد. همبستگی و انسجام، احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا چند گروه است که از آگاهی و اراده برخوردار باشند و حائز یک معنای اخلاقی است که متضمن وجود اندیشه یک وظیفه یا الزام متقابل است و نیز یک معنای مثبت از آن بر می‌آید که وابستگی متقابل کارکردها، اجزا و یا موجودات در یک کل ساخت یافته را می‌رساند. از دیدگاه جامعه‌شناختی همبستگی پدیده‌ای است که بر اساس آن در سطح یک گروه یا یک جامعه اعضا به یکدیگر وابسته و به طور متقابل نیازمند یکدیگر هستند. این امر مستلزم ترد آگاهی و نفی الزام متقابل است. انسجام اجتماعی دلالت بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دارد به عبارتی انسجام در کل ناظر بر میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروه‌ها و خرده فرهنگی‌های تمایز یافته است. (همان: ۲۱۷)

عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی

عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی افراد به شرح زیر است:

الف) بعد دینداری و نگرش به نفس دین: «دینی بودن» عنوان عامی است که به هر فرد یا پدیده‌ای که ارزش‌ها و نشانه‌های دین در آن متجلی باشد اطلاق می‌شود. تجلی ارزش‌ها و نشانه‌های دینی بودن فرد را می‌توان در نگرش، گرایش و کنش‌های آشکار و پنهان او شناسایی کرد. فرد متدین از یک سو، خود را ملزم به رعایت دستورها و توصیه‌های دینی می‌داند و از سوی دیگر، اهتمام و ممارست‌های دینی، او را به انسانی متفاوت با دیگران مبدل می‌سازد. بدین طریق می‌توان با دو نشانه او را از دیگران بازشناخت؛ یکی از طریق پایبندی و التزام دینی‌اش و دیگری پیامد دینداری و آثار

تدین در فکر و جان و عمل فردی و اجتماعی او. پس دینداری به بیان کلی، یعنی داشتن اهتمام دینی به گونه‌ای که نگرش، گرایش و کنش‌های فرد را متأثر کند (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۳۶). گلارک و استارک^۱ ویژگی‌های مرتبط با دینداری را حول پنج بعد زیر جمع‌بندی کرده‌اند که در این بررسی بدان استناد شده است. این پنج بُعد به شرح زیر است:

۱- بعد اعتقادی یا باوردینی که نوعی ادراک فردی برخاسته از معرفت دینی است که درباره حقایق اصول دینی به فرد بیش‌تر خاص می‌دهد. در واقع این بعد دربرگیرنده باورهایی است که انتظار می‌رود یک فرد با توجه به دین خاص خود به آنها اعتقاد داشته باشد.

۲- بعد مناسکی و اعمال دینی که مشتمل بر دو دسته می‌باشد؛ یکی با عنوان شعائر و مناسک مطرح است و عبارت است از آداب و رسوم و مراسمی که هر دین از پیروان خود انتظار دارد که به آنها عمل شود؛ دیگری پرستش و دعا که اعمال دینی و خصوصی و غیر رسمی است که فرد آنها را فقط با رضایت خاطر و بدون هیچ گونه اجباری انجام می‌دهد.

۳- بعد عاطفی یا تجربی که ناظر به عواطف، تصورات و احساسات پیروان یک دین به وجودی ربوبی، همچون خدا یا واقعیتی غایی و اقتداری متعالی است.

۴- بعد فکری یا دانش دینی که مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های بنیادی در مورد معتقدات هر دین است.

۵- بعد پیامدی یا آثار دینی که ناظر بر اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزانه است و به عبارت دیگر تأثیر و انعکاس دین در رفتارهای روزمره است. (کتابی و دیگران، ۱۳۸۳: ۱۷۷)

ب) **عوامل فرهنگی (تعهدی):** تعهد دینی مجموعه‌ای از عناصر شناختی نمادین و عملی است که میراث سنتی خاص را تشکیل می‌دهد. مثل آموزه‌ها، کتاب‌ها، رفتارها و آیین‌ها، تاریخ اندیشه‌ها و شیوه‌های اندیشه‌ورزی که ریشه در فعالیت‌های اجتماعی اجتماعات دارد، عادات غذاخوردن، لباس پوشیدن، امور بهداشتی و نظایر آن که با نظام اعتقادات مرتبط‌اند، هنر و آموزه‌های زیباشناختی که به طور عملی توسعه یافته است و با این اعتقادات ارتباط دارد و نظایر آن عناصر بعد فرهنگی هویت است. در واقع، بعد فرهنگی، نگرش مثبت به میراث فرهنگی - مذهبی مسلمانان و تلاش برای حفظ و نگهداری آن است. (جیت‌سازقی، ۱۳۸۳: ۱۹۶)

ج) **عوامل تاریخی (تعلقی):** منظور از آن آگاهی و کسب دانش نسبت به پیشینه تاریخی دین و احساس تعلق خاطر و دلبستگی بدان دانست (همان: ۱۹۵). این بعد به آگاهی مشترک افراد یک جامعه از گذشته تاریخی دین خود و احساس دلبستگی به آن و اهتمام به حفظ و زنده نگهداشتن آن دلالت می‌کند. (قادری، ۱۳۸۴: ۵۲)

چارچوب نظری

در میان عناصری که در جامعه، سرمایه اجتماعی را به وجود می‌آورند و یا آن را تقویت می‌کنند، نقش دین، تعهدات فرهنگی و تعلقات تاریخی حائز اهمیت است. به عقیده گیدنز، کیهان‌شناسی‌های مذهبی، تفسیرهای اخلاقی و عملی از زندگی و نیز جهان طبیعی به دست می‌دهند که برای مومنان، محیطی از امنیت و اعتماد ارائه می‌کند (ریترز، ۱۳۸۳: ۱۲۲). گیدنز معتقد است دین می‌تواند تأثیر دوگانه‌ای بر سرمایه اجتماعی داشته باشد؛ از یک طرف می‌تواند منبع نگرانی و ناامیدی باشد و از سوی دیگر می‌تواند پیوندهای اخلاقی و عملی در ارتباط با زندگی شخصی، اجتماعی و جهان طبیعی ایجاد کند و در ایجاد یک محیط امن برای معتقدان کمک کند و موجبات آسایش خاطر و هدایت مومنان را فراهم سازد. ادیان می‌توانند میانجی سازمان بخش اعتماد باشند. گیدنز در این خصوص که باورداشت‌های مذهبی چگونه زمینه اعتماد را فراهم می‌کنند،

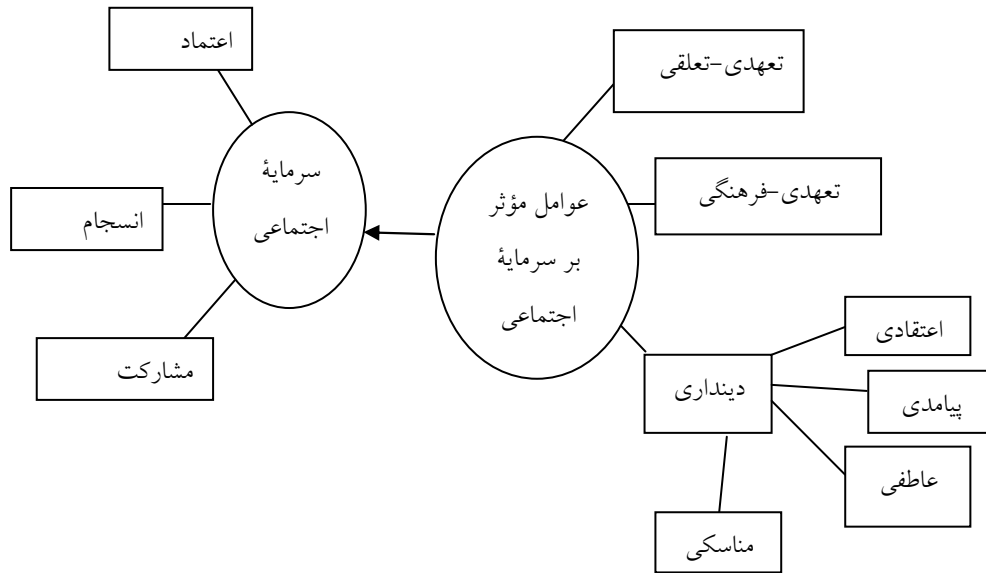
می‌نویسد: «باورداشت‌های مذهبی مهمترین کارشان این است که معمولاً به تجربه رویدادها و موقعیت‌ها، اعتماد تزریق می‌کنند و چارچوبی را فراهم می‌سازند که در آن، این رویدادها و موقعیت‌ها را می‌توان تبیین کرد و در برابر آنها واکنش نشان داد» (گیدنز، ۱۳۸۰، ۱۲۲). دورکیم می‌گوید دین از طریق مناسک و مراسم مذهبی، همبستگی و انسجام اجتماعی را ایجاد و حفظ می‌کند (گیدنز، ۱۳۷۶: ۴۹۳). به عقیده فوکویاما، دین می‌تواند نقش مهمی در ایجاد سرمایه اجتماعی بازی کند. بسیاری از مذاهب با ترویج ارزش‌هایی نظیر مشارکت، صداقت، اعتماد و ایثار موجی می‌شوند سرمایه اجتماعی بالایی در بین پیروان خود ایجاد کنند. (فوکویاما، ۱۹۹۹)

در این راستا آنچنان که مایزر^۱ بیان می‌دارد، تعهدات فرهنگی و تعلقات تاریخی حاصل از دین می‌تواند به گونه‌ای محسوس به بهبود کیفیت روابط خانوادگی، کمک نماید و آن به عنوان عاملی در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی، گام بردارد. ایوانز نیز بر نقش فعالیت‌ها و مناسک دینی در بهبود کنش‌های متقابل افراد در پیوند و اعتماد آنها به یکدیگر تأکید می‌کند و معتقد است که رفتار دینی با سایر مؤمنان، دوستان و اعضای خانواده می‌تواند گامی در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی تلقی شود. همچنین کاندلند^۲ هم از این امر اغماض نکرده که دین از طریق ایجاد شبکه‌های اجتماعی و خانوادگی، ارتباط با سایر هم‌نوعان، وظیفه‌شناسی، احترام نسبت به دیگران، صداقت و اعمال هنجارهای همبستگی می‌تواند مبنای سرمایه اجتماعی قلمداد گردد. (کندلاند، ۲۰۰۰: ۱۲۹)

توجه به نکات فوق چنین می‌نمایند که رابطه بین نهادهای اجتماعی دین و شبکه‌های ارتباطی افراد، توجه جامعه‌شناسان زیادی را به خود جلب کرده است و پیام‌هایی که آن نهادها به افراد جامعه ارسال می‌دارند و نظام‌هایی که فراهم می‌کنند و شبکه‌های اجتماعی که ایجاد می‌نمایند، همگی می‌توانند به عنوان منشأ و مبنایی در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی عمل کنند.

1. Myers
2. Candland

مدل نظری تحقیق

فرضیه‌های تحقیق

- بین میزان هویت دینی دانشجویان دانشگاه افسری امام علی^(ع) و اعتماد اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- بین میزان هویت دینی دانشجویان دانشگاه افسری امام علی^(ع) و انسجام اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- بین میزان هویت دینی دانشجویان دانشگاه افسری امام علی^(ع) و مشارکت اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

این پژوهش با روش پیمایش و با استفاده از تکنیک پرسش‌نامه انجام گرفته است. جامعه آماری مورد مطالعه که شامل کل دانشجویان سال سوم دانشگاه امام علی^(ع) است. بر اساس آمار موجود در سال ۱۳۹۱ تعداد این دانشجویان در حدود ۷۰۰ نفر گزارش شده است. میزان حجم نمونه نیز از طریق فرمول کوکران ۲۵۰ نفر محاسبه شد. همچنین، روش نمونه‌گیری در این تحقیق، روش نمونه‌گیری طبقه‌ای نامتناسب می‌باشد.

متغیرهای تحقیق

در این بخش از متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق به عنوان مفاهیم اصلی پژوهش تعریف شده است.

متغیر وابسته پژوهش: میزان سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه است. سرمایه اجتماعی از نظر کیفیت و کمیت روابط اجتماعی به سه بعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی تفکیک شده است.

مشارکت اجتماعی: مشارکت اجتماعی با میزان ارتباط فعال افراد با نهادهای شورایی، انجمن‌ها، تشکله‌ها و فعالیت‌های اجتماعی مشخص می‌شود. در این تحقیق، متغیر مشارکت اجتماعی در دو بعد ذهنی و عینی مورد بررسی قرار گرفته است. برای سنجش متغیر مشارکت اجتماعی از مقیاس چین^۱ که شامل مقوله‌های تعلق یا عضویت سازمانی، حضور در جلسات کمک مالی، عضویت در کمیته‌ها و داشتن مسئولیت است، استفاده شده است. (پارکر، ۱۹۸۵: ۸۶۵)

انسجام اجتماعی: انسجام و همبستگی پدیده‌ای است که براساس آن در سطح یک گروه یا یک جامعه، اعضا به یکدیگر وابسته و به طور متقابل نیازمند یکدیگر هستند. (بیرو، ۱۳۷۰: ۴۰۰)

اعتماد اجتماعی: اعتماد اجتماعی دلالت بر انتظاراتها و تعهدهای اکتسابی تأیید شده به لحاظ اجتماعی که افراد نسبت به یکدیگر و نسبت به سازمانها و نهادهای مربوط به زندگی اجتماعی شان دارند، تعریف شده است. (پاکستون، ۱۹۹۹: ۱۰۵)

متغیرهای مستقل پژوهش: عامل دینداری، عامل فرهنگی - تعهدی و عامل تعلق - تاریخی می‌باشند.

اعتبار و روایی

اعتبار^۱ پژوهش حاضر از نوع اعتبار صوری است، بدین صورت که پرسش‌نامه توسط چند تن از استادان جامعه‌شناسی بررسی شد و در نهایت پرسش‌نامه مورد تایید قرار گرفته است. در خصوص روایی^۲ نیز که به بررسی قابلیت تکرارپذیری ابزار تحقیق می‌پردازد، از آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده، بیانگر میزان روایی مناسب تک تک مفاهیم تحقیق است. نتایج آزمون کرونباخ در ارتباط با هر یک از مقیاس‌های فوق به شرح زیر است.

جدول شماره ۱: میزان آلفای کرونباخ

نام متغیر	آلفای کرونباخ	نام متغیر	آلفای کرونباخ
دینداری	۰/۸۶	اعتماد اجتماعی	۰/۹۰
بعد تعهدی - فرهنگی	۰/۶۶	مشارکت اجتماعی	۰/۹۱
بعد تعلق - تاریخی	۰/۶۵	انسجام اجتماعی	۰/۸۴
هویت دینی	۰/۸۸	سرمایه اجتماعی	۰/۷۸

1. validity
2. Reliability

یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های پژوهش در هر یک از ابعاد سرمایه اجتماعی و کل سرمایه اجتماعی حاصل از آنها و هویت دینی، مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- یافته‌های توصیفی

۱-۱- سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی دارای سه بعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی است. جدول زیر توزیع و پراکندگی سرمایه اجتماعی و هریک از ابعاد آن را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۲) توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان به ابعاد سرمایه اجتماعی و درکل

ابعاد سرمایه اجتماعی	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل	حداکثر
انسجام اجتماعی	۳/۹۹	۰/۷۳	۲/۵۰	۵
مشارکت اجتماعی	۳/۹۲	۰/۷۱	۲/۵۰	۵
اعتماد اجتماعی	۳/۳۹	۰/۴۵	۲/۵۸	۴/۲۲
سرمایه اجتماعی کل	۳/۷۸	۰/۴۲	۳/۰۳	۴/۴۵

جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که قوی‌ترین بعد سرمایه اجتماعی، بعد انسجام اجتماعی با میانگین (۳/۹۹) است و کمترین میانگین به بعد اعتماد اجتماعی (۳/۳۹) تعلق دارد که نشان دهنده ضعف پاسخگویان در این بعد است. در کل میزان سرمایه اجتماعی جامعه مورد مطالعه (۳/۷۸) است که با پراکندگی نسبتاً کم، توزیع خوبی را در میان پاسخگویان داراست و نشان از سرمایه اجتماعی نسبتاً بالا در میان افراد جامعه مورد مطالعه است.

۲-۱- عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی

در بررسی حاضر عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی دانشجویان مورد سنجش قرار گرفته است. از مهمترین عوامل تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی، عامل دینداری، عامل تعهدی- فرهنگی و عامل تعلقی- تاریخی است. جدول زیر توزیع و پراکندگی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۳) توصیف عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی

مفاهیم	ابعاد	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل	حداکثر
دینداری	مناسکی	۳/۸۳	۰/۴۸	۲/۸۵	۴/۶۹
	پیامدی	۱/۴	۰/۵۵	۲/۸۸	۵
	عاطفی	۳/۹۱	۰/۶۲	۲/۵۰	۵
	اعتقادی	۴/۷۰	۰/۴۵	۳/۶۷	۵
	کل	۴/۱۶	۰/۴۴	۳/۰۷	۴/۷۴
تعهدی- فرهنگی	تعهدی- فرهنگی	۴/۵۸	۰/۶۱	۳	۵
تعلقی- تاریخی	تعلقی- تاریخی	۴/۵۹	۰/۶۱	۳	۵

در بررسی حاضر عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی (عامل دینداری، عامل تعهدی و عامل تعلقی- تاریخی) مورد سنجش قرار گرفته است. لازم به ذکر است که مفهوم دینداری از چهار بعد مناسکی، پیامدی، اعتقادی و عاطفی تشکیل شده است. جدول فوق توزیع و پراکندگی هر یک از مفاهیم و ابعاد ذکر شده را نشان می‌دهد. با توجه به داده‌های جدول قوی‌ترین عامل مؤثر در سرمایه اجتماعی عامل تعلقی- تاریخی با

میانگین (۴/۵۹) و ضعیف‌ترین عامل مؤثر در سرمایه اجتماعی عامل دینداری با میانگین (۴/۱۶) است. از میان ابعاد دینداری، بعد اعتقادی با میانگین ۴/۷۰ بیشترین تأثیر و بعد مناسکی با میانگین (۳/۸۳) کم‌ترین تأثیر را نسبت به سایر ابعاد دینداری بر سرمایه اجتماعی دارند.

۲- یافته‌های تحلیلی

هدف از بررسی تحلیلی این است که عوامل مؤثر در میزان سرمایه اجتماعی بررسی شود. بدین منظور ابتدا تأثیر محل تولد به عنوان متغیر زمینه‌ای بر میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان بررسی شد. سپس از طریق همبستگی پیرسون به طور جزئی رابطه هر یک از عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی سنجیده شد و در نهایت به وسیله آزمون تحلیل رگرسیون عوامل تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی به تبیین و پیش‌بینی تغییرات متغیر سرمایه اجتماعی می‌پردازد.

۲-۱- رابطه متغیر زمینه‌ای محل تولد و سرمایه اجتماعی

جدول شماره (۴) رابطه بین محل تولد افراد و سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

محل تولد		مشارکت اجتماعی	انسجام اجتماعی	اعتماد اجتماعی	سرمایه اجتماعی کل
بین گروه‌ها	درجه آزادی	۳	۳	۲	۴
درون گروه‌ها	درجه آزادی	۲۶۴	۲۶۴	۲۳۱	۲۲۹
F		۱۱/۳۱	۱۸/۱۹	۸۹/۴۱	۱۱/۳۲
سطح معناداری		۰/۰۰	۰۰/۰	۰/۰۰	۰/۰۰
میانگین	همین شهر (تهران)	۴	۳/۲۷	۳/۲۵	۳/۵۱
	شهر دیگر	۴/۷	۴/۰۲	۳/۵۳	۳/۸۷
	روستا	۳/۴۸	۴/۴۳	۲/۹۵	۳/۶۲

مقایسه میانگین میزان سرمایه اجتماعی افراد و ابعاد آن برحسب محل تولد در قالب جدول شماره (۴) ارائه شده است. بر اساس جدول فوق نتایج زیر حاصل شده است:

- در مورد مشارکت اجتماعی مقدار $F(۱۱/۳۱)$ می باشد که در سطح $(۰/۰۰)$ درصد معنادار است. پس نتیجه می گیریم که مشارکت اجتماعی برحسب محل تولد متفاوت است. همچنین داده ها نشان می دهد افرادی که در شهر دیگری متولد شده اند، با مقدار $(۴/۷)$ دارای بالاترین میزان مشارکت اجتماعی و افرادی که در روستا متولد شده اند با میزان $(۳/۴۸)$ دارای کمترین میزان مشارکت اجتماعی هستند.
- در مورد اعتماد اجتماعی مقدار $F(۸۹/۴۱)$ می باشد که در سطح $(۰/۰۰)$ درصد معنادار است. پس نتیجه می گیریم که اعتماد اجتماعی برحسب محل تولد متفاوت است. همچنین داده ها نشان می دهد افراد متولد شده در شهر دیگر با مقدار $(۳/۵۳)$ دارای بالاترین میزان اعتماد اجتماعی و افراد متولد شده در روستا با میزان $(۲/۹۵)$ دارای کمترین میزان اعتماد اجتماعی هستند.
- در مورد انسجام اجتماعی مقدار $F(۱۸/۱۹)$ می باشد که در سطح $(۰/۰۰)$ درصد معنادار است. پس نتیجه می گیریم که انسجام اجتماعی برحسب محل تولد متفاوت است. همچنین داده ها نشان می دهد، افراد متولد شده در روستا، با مقدار $(۴/۴۳)$ دارای بالاترین میزان انسجام اجتماعی و افراد متولد شده در شهر تهران با میزان $(۳/۲۷)$ دارای کمترین میزان انسجام اجتماعی هستند.
- در مورد سرمایه اجتماعی کل مقدار $F(۱۱/۳۲)$ می باشد که در سطح $(۰/۰۰)$ درصد معنادار است. پس نتیجه می گیریم که سرمایه اجتماعی برحسب محل تولد متفاوت است. همچنین جدول فوق نشان می دهد افراد متولد شده در شهر دیگر با مقدار $(۳/۸۷)$ دارای بالاترین میزان سرمایه اجتماعی و افراد متولد شده در شهر تهران با میزان $(۳/۵۱)$ دارای کمترین میزان سرمایه اجتماعی هستند.

۲-۲- رابطه سرمایه اجتماعی و هویت دینی

جدول شماره (۵) بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی و هر یک از ابعاد سرمایه اجتماعی

عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل)		اعتقادی	مناسکی	پیامدی	عاطفی	دینداری	تعلقی - تاریخی	تعهدی - فرهنگی
سرمایه اجتماعی (متغیر وابسته)								
اعتماد اجتماعی	همبستگی پیرسون	۰/۵۳	۰/۴۵	۰/۳۵	۰/۳۱	۰/۴۸	۰/۵۳	۰/۵۲
	معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
مشارکت اجتماعی	همبستگی پیرسون	۰/۵۳	۰/۶۶	۰/۶۱	۰/۴۷	۰/۶۷	۰/۴۷	۰/۴۸
	معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
انسجام اجتماعی	همبستگی پیرسون	۰/۰۳	۰/۰۷	۰/۲۱	۰/۱۴	۰/۰۰	۰/۲۱	۰/۲۲
	معناداری	۰/۰۰	۰/۲۲	۰/۰۰	۰/۰۲	۰/۹۲	۰/۰۰	۰/۰۰
سرمایه اجتماعی	همبستگی	۰/۴۷	۰/۴۷	۰/۵۸	۰/۲۵	۰/۵۲	۰/۴۹	۰/۴۸
	معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰

مهمترین نکاتی که در جدول شماره (۵) می‌توان مشاهده کرد عبارت‌اند از:

- هر یک از عوامل دینداری، تعهدی- فرهنگی و تعلقی- تاریخی با بعد اعتماد اجتماعی سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معناداری دارند. یعنی با افزایش یا کاهش هر یک از این عوامل اعتماد اجتماعی دانشجویان افزایش یا کاهش می‌یابد. از میان این عوامل سه‌گانه عامل تعلقی- تاریخی دارای قوی‌ترین رابطه و عامل دینداری دارای ضعیف‌ترین رابطه با اعتماد اجتماعی است.

- سه عوامل دینداری، تعهدی- فرهنگی و تعلقی- تاریخی با بعد مشارکت اجتماعی سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معناداری دارند؛ یعنی با افزایش یا کاهش هر یک از این عوامل، مشارکت اجتماعی دانشجویان افزایش یا کاهش می‌یابد. از میان این عوامل سه‌گانه عامل دینداری دارای قوی‌ترین رابطه و عامل تعلقی- تاریخی دارای ضعیف‌ترین رابطه با مشارکت اجتماعی است.

- از میان سه عامل دینداری، تعهدی- فرهنگی و تعلقی- تاریخی تنها دو عامل تعهدی- فرهنگی و تعلقی- تاریخی با بعد انسجام اجتماعی سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معناداری دارند؛ یعنی با افزایش یا کاهش هر یک از این دو عامل، انسجام اجتماعی دانشجویان افزایش یا کاهش می‌یابد. از میان این دو عامل، عامل تعهدی- فرهنگی دارای قوی‌ترین رابطه و عامل تعلقی- تاریخی دارای ضعیف‌ترین رابطه با انسجام اجتماعی است.

- بعد اعتقادی، مناسکی، پیامدی و عاطفی از دینداری هر یک به تفکیک با سرمایه اجتماعی و بعد مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی رابطه مثبت و معناداری دارد. با توجه به نوع رابطه چنین استنباط می‌شود که افزایش دینداری مناسکی، پیامدی، اعتقادی و عاطفی پیامدهای مثبتی بر سرمایه اجتماعی به ویژه بر مشارکت و اعتماد اجتماعی دارد.

- دو بعد اعتقادی و پیامدی از دینداری با انسجام اجتماعی رابطه ضعیف، مثبت و معناداری دارد؛ اگرچه این رابطه ضعیف است اما نشان می‌دهد که این ابعاد از دینداری تأثیر مثبتی بر سرمایه اجتماعی و ابعاد آن دارد.

- از میان عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی، بعد دینداری بیشترین رابطه مثبت، قوی و معنادار را با مفهوم سرمایه اجتماعی دارد. با توجه به این رابطه می‌توان اظهار نمود که تقویت این عامل باعث افزایش میزان سرمایه اجتماعی نزد دانشجویان می‌شود.

۲-۳- تحلیل رگرسیون

به منظور بررسی میزان تأثیر و تعیین‌کنندگی هر یک از عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی، از تحلیل رگرسیونی گام به گام^۱ استفاده شده است. همان‌طور که داده‌های جدول شماره (۶) نشان می‌دهد، سه عامل دینداری، تعلق، تعهدی وارد مراحل رگرسیونی شده است که هر سه بعد طبق جدول شماره (۶) به میزان ۳۲ درصد، قادر است تغییرات متغیر وابسته (سرمایه اجتماعی) را تبیین و پیش‌بینی نماید. به طوری که بعد دینداری ۳۵ درصد اثر مثبت و بعد تاریخی - تعلق ۲۷ درصد اثر مثبت بر سرمایه اجتماعی را تبیین می‌کند.

جدول شماره (۶) تحلیل رگرسیونی گونه‌های دینداری و سرمایه اجتماعی

خطای استاندارد تخمین زده شده	Adjusted R Square	ضریب تبیین R^2	همبستگی R
۰/۳۴	۰/۳۱	۰/۳۲	۰/۵۶

Sig	T	standardized coefficients	Unstandardized coefficients		
		Beta	Std.Error	B	
۰/۰۰	۵/۳۲	۰/۳۵	۰/۰۶	۰/۳۴	دینداری
۰/۰۰	۴/۰۵	۰/۲۷	۰/۰۵	۰/۲۰	تاریخی - تعلق

نتیجه گیری

همان گونه که اشاره شد سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از منابع و ذخایر ارزشمندی است که به صورت ذاتی و نهفته در روابط اجتماعی گروه‌های نخستین، ثانوی و در سازمان‌های جامعه (نهادهای رسمی و غیر رسمی) وجود دارد. برخی از این ذخایر ارزشمند عبارتند از: صداقت، حسن تفاهم، همدردی، دوستی، دلسوزی، همبستگی و ... که از طریق فرایند ایجاد ارتباط و اعتماد در شبکه‌های ارتباطی در جامعه فردگرایی عصر حاضر، از ذره‌ای شدن جامعه از خودبیگانه و رشد فزاینده انحرافات اجتماعی پیشگیری می‌کند. از سوی دیگر بر اساس برخی نظریه‌های موجود، هویت دینی که خود متشکل از بعد دینداری، بعد تعلقی و بعد تعهدی است، از مهمترین عناصر ایجادکننده همبستگی و همگنی اجتماعی در سطح جوامع است. غالباً چنین گفته می‌شود که هویت دینی دارای دستاوردهای متعددی است که از آن جمله می‌توان به جهت بخشیدن به زندگی افراد، ایجاد رویکرد مثبت به آینده و تقویت روحیه امیدواری و نشاط برای آینده‌ی بهتر، پاسخ دادن به پرسش‌های بنیادین و عمیق انسان در زندگی، ایجاد حس همدلی، همبستگی و انسجام در جامعه - که از مصادیق سرمایه اجتماعی اند - اشاره کرد. نیاز به شناختن جایگاه خود و جهان اطراف، مقوله‌ای است که در برخی شرایط ممکن به شدیدترین وجه آن احساس می‌شود و عدم شناخت آن وضعیت به معنای سردرگمی، آشفتگی و هراس است و روان انسان بر اثر آن دچار ناآرامی و ناآسودگی می‌شود. از این رو ادیان همواره برآنند تا به مسایل وجودی انسان پاسخ گویند؛ مسائلی که به ادراک هویت، ارزش و هدف انسان‌ها مرتبط بوده و برای آنها اهمیت حیاتی دارند. در این جهت باید توضیح داد که دین در ضمن فراهم آوردن معنا، تنها در صدد آن نیست که مسایل مربوط به وجود فردی را به نسبت حل کند، بلکه در این رهگذر نقش اجتماعی مهمی را نیز ایفا می‌کند که مهمترین آن ایجاد سرمایه اجتماعی است و از آن طریق به آرمان‌های مشترک، وفاق و انسجام اجتماعی، انگیزه‌های قوی برای پیشرفت، کسب افتخارات فزاینده، اعتماد، صداقت و ... کمک

می‌کند. بنابراین به نظر می‌رسد که آن در ایجاد و تکوین سرمایه اجتماعی نقش بسزایی دارد. هدف اصلی مقاله حاضر آن است تا به بررسی این امر بپردازد که آیا در دوره کنونی که همواره ایده‌های سکولاریستی ملهم از تأثیرات مدرنیته قدرت‌نمایی می‌کنند و با توجه به اینکه دانشگاه امام علی^(ع) نسبت به دیگر مراکز آموزشی، رسالت بزرگ‌تری در پرورش افراد معتقد، مشارکت‌جو و قابل اعتماد برای کشور عزیزمان ایران را بر عهده دارد، می‌توان انتظار داشت که با افزایش میزان هویت دینی، میزان اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی و در کل سرمایه اجتماعی دانشجویان افزایش یابد؟

پس از مطالعه نظری در این راستا، با استفاده از روش پیمایش و در دانشگاه افسری امام علی^(ع) پژوهشی تجربی انجام شد که برخی از نتایج حاصل از پژوهش حاضر بدین شرح است.

- میانگین سرمایه اجتماعی جامعه مورد مطالعه (۳/۷۸) با پراکندگی نسبتاً کم، توزیع خوبی را در میان پاسخگویان داراست و نشان از سرمایه اجتماعی نسبتاً بالا در میان افراد جامعه مورد مطالعه است. به طوری که از بین ابعاد سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه افسری امام علی^(ع)، انسجام اجتماعی دارای بیشترین، مشارکت اجتماعی در رده دوم و اعتماد اجتماعی دارای کمترین میانگین است.

- از بین مجموعه ابعاد و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی بیشترین میانگین به بعد تعلق دینی، سپس تعهد دینی و سپس دینداری اختصاص دارد. به طوری که از ابعاد دینداری بعد اعتقادی دارای بیشترین میانگین و بعد مناسکی دارای کمترین میانگین است.

- بر اساس تحلیل‌های ارائه شده، میزان سرمایه اجتماعی افراد بر حسب محل تولد دانشجویان متفاوت است.

- از میان عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی، بعد دینداری بیشترین رابطه مثبت، قوی و معنادار را با مفهوم سرمایه اجتماعی و سپس عامل تعهدی - فرهنگی و در نهایت

تاریخی - تعلق دارد. با توجه به این رابطه می‌توان اظهار نمود که تقویت این عوامل باعث افزایش میزان سرمایه اجتماعی نزد دانشجویان می‌شود.

- در تحلیل رگرسیونی سه عامل (دینداری، تاریخی - تعلق، تعهدی - فرهنگی) به میزان ۳۲ درصد تغییرات متغیر سرمایه اجتماعی را تبیین و پیش‌بینی می‌نماید. به طوری که میزان تأثیرگذاری متغیر دینداری بیشتر از متغیر تاریخی - تعلق است. از این رو به نظر می‌رسد دینداری درصد بیشتری از واریانس سرمایه اجتماعی را تبیین می‌کند.

از آنجا که تمامی پدیده‌های اجتماعی چندبعدی و چندلایه هستند، لذا یک‌سونگری به آنها مشکلی را حل نمی‌نماید. بنابراین ضروری است که ابعاد متعدد مسئله بررسی گردد و در نظام‌ها و سیستم‌های مرتبط با آن کنکاش دقیق صورت گیرد تا بتوان راهکارهایی مناسب ارائه کرد. از این روی متناسب با نتایج پژوهش می‌توان راهکارهایی چند به نهادها و افراد مرتبط با این پدیده پیشنهاد داد که از آن جمله می‌توان به آگاهی مسئولان از پیامدهای افزایش یا کاهش میزان دینداری، تعهدات فرهنگی و تعلقات تاریخی دانشجویان بر اعتماد، مشارکت و انسجام آنها و در نهایت سرمایه اجتماعی جامعه، فراهم ساختن شرایطی مناسب برای درک بهتر افراد جامعه و گسترش میزان دینداری، تعهدات فرهنگی و تعلقات تاریخی در بین آنها به منظور تقویت میزان اعتماد، مشارکت و انسجام دانشجویان، توجه هرچه بیشتر نهادهای مرتبط با دانشجویان در دانشگاه برای فهم و رفع شبهات در مورد هویت دینی به منظور افزایش میزان دینداری، تعهدات فرهنگی و تعلقات تاریخی دانشجویان و در نهایت رشد سرمایه اجتماعی آنها و برنامه‌ریزی دقیق در رابطه با ایجاد و به کارگیری برنامه‌هایی در مورد هویت دینی در سطح دانشگاه به منظور آگاهی از هویت دینی و فهم بهتر از آن توسط نهادهای مرتبط اشاره کرد.

منابع و مآخذ

۱. اکبری، امین، (۱۳۸۳)، نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت-بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی و اجتماعی، پایان نامه ی کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم اجتماعی تهران
۲. بهزاد، داوود (۱۳۸۱)، سرمایه اجتماعی بستری برای سلامت روان، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دوم شماره ۶.
۳. بیرو، آلن (۱۳۷۰)، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، انتشارات کیهان.
۴. چیت ساز قمی، محمد جواد (۱۳۸۳)، هویت دینی جوانان در ایران، کتاب مبانی نظری هویت و بحران هویت، مجموعه مقالات، جمع آوری شده به اهتمام علی اکبر علیخانی، تهران، چاپ اول، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
۵. ریتزر، جورج (۱۳۸۳)، نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
۶. شجاعی زند، علیرضا، (۱۳۸۴)، مدلی برای سنجش دینداری، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ششم، شماره یک
۷. فوکویاما، فرانسیس، پایان نظم، مترجم غلامعباس توسلی، تهران، چاپ اطلس، ۱۳۷۹.
۸. فیروز آبادی، سید احمد، (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل گیری آن در شهر تهران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، پایان نامه دکتری.
۹. فیلد، جان (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی، ترجمه جلال منفی، تهران، موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
۱۰. فیلد، جان، (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی، ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رمضانی، تهران، انتشارات کویر
۱۱. قادری، مهدی، (۱۳۸۴)، آثار و پیامدهای جامعه ی شبکه‌ای بر روی هویت اجتماعی جوانان، پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی علوم اجتماعی، دانشگاه اصفهان

۱۲. کارکنان، محسن (۱۳۸۸)، مجموعه مقالات همایش ملی فرهنگ و توسعه در منطقه مرکزی ایران.
۱۳. کریمی، محمد میثم (۱۳۸۶)، اندازه‌گیری سطح سرمایه اجتماعی با تاکید بر عنصر اعتماد اجتماعی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم اداری و اقتصاد.
۱۴. کتابی، محمد، محمد گنجی، یعقوب احمدی، رضا معصومی (۱۳۸۳)، دین، سرمایه اجتماعی و توسعه ی اجتماعی فرهنگی، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد هفدهم، شماره دوم صص ۱۶۹-۱۹۲
۱۵. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶)، "راه سوم و بازسازی سوسیال دموکراسی"، ترجمه، منوچهر محسنی، تهران: نشر تیرازه
۱۶. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۰)، جهان رها شده: گفتارهایی درباره یکپارچگی جهانی، ترجمه علی اصغر سعیدی و یوسف حاجی عبدالوهاب، تهران: علم و ادب.
۱۷. منصور نژاد، محمد، (۱۳۸۵)، دین و هویت، تهران، موسسه مطالعات ملی
۱۸. موحد، م؛ عنایت، ح و پورنعمت، آ (۱۳۸۷)، بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی زنان، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی «ویژه نامه پژوهش‌های اجتماعی»: ۱۶۱-۱۹۰.
۱۹. نیازی، محسن (۱۳۸۳)، تبیین موانع مشارکت اجتماعی در شهر کاشان، فصلنامه امداد پژوهان، شماره ۵، صفحات ۱-۲۵.
۲۰. وحید، فریدون، احمد کلانتری، ابوالقاسم فاتحی، (۱۳۸۳)، رابطه سرمایه اجتماعی با هویت اجتماعی دانشجویان، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد هفدهم، شماره دوم

21. Canland, Christophen, (۲۰۰۰) "ReLigion and community development in southern Asia", (2000). Kluwer Academic Publishers, Vol 33, PP(355-374).

22. Fukuyama, F (1995). Trust: the social virtues and the creation of prosperity, Penguin, London.

23. Fukuyama, Francis (1999). "Social Capital and Civil Society" is Accessible at <http://>.
24. Furbey, R., Dinham, A., Fernell, R., Finneron, D., Wilkinson, G. with Howarth, C.,
25. Giddens, Anthony (2001) Sociology, with the assistance of Karen Birdsall, Editorial office: Polity Press in 2001, Reprinted 2002, 2003, 2004 Cambridge: polity (publisher).
26. Parker, R. (1985) Measuring Social Participation. American Sociological Review. Vol. 84, pp. 864-873.
27. Paxton, Pamela. (1999) "Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment" in "American Journal of Sociology, Vol.
28. Putnam, R. (2000): Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon and Schuster.